

było zapoznanie Brytyjczyków z dorobkiem polskiej kultury, która przetrwała mimo wszystkich dramatycznych zawirowań, jakie Polska przeszła na przestrzeni wieków.

Pod względem edytorskim zbiór raportów rocznych Ambasady Brytyjskiej w Warszawie został wydany bardzo starannie. Dokumenty opatrzone są adnotacjami typu kancelaryjnego, niekiedy przypisami i uwagami redakcyjnymi. Na końcu każdego raportu podana jest sygnatura archiwalna. Korzystanie z raportów ułatwiają opracowane przez prof. M. Nurka noty biograficzne pracowników Foreign Office, zajmujących się sprawami polskimi, których większość nie figuruje w ogólnodostępnych informatorach i leksykonach. W indeksie osobowym nazwiska tych osób zostały wyróżnione kursywą. Tom zawiera także pełną obsadę placówek dyplomatycznych – ambasady brytyjskiej w Warszawie i ambasady polskiej w Londynie oraz wykaz ministrów spraw zagranicznych obu państw.

ANDRZEJ M. BRZEZIŃSKI
Uniwersytet Łódzki

Dr. Franjo Tudjman – neoprostena pobjeda, red. M. Tudjman, Zagreb 2003, ss. 321

W trzecią rocznicę śmierci Franjo Tudjmana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Zagrzebiu miało miejsce sympozjum, na którym przedstawiono referaty, dotyczące jego kariery politycznej, poglądów i myśli filozoficznych. Efektem tego spotkania jest książka zatytułowana *Dr. Franjo Tudjman – neoprostena pobjeda*, czyli *Dr Franjo Tudjman – niewybaczalne zwycięstwo*, pod redakcją prof. dr. Mirosława Tudjmana, pierwszego syna prezydenta Chorwacji, filozofa i socjologa, ale przede wszystkim wieloletniego szefa specjalnych służb informacyjnych w chorwackim Ministerstwie Obrony.

Autorzy poszczególnych referatów to ludzie nauki i kultury, socjolodzy, historycy bądź ekonomiści, publicyści, politycy. Wszyscy byli związani bezpośrednio z Franjo Tudjmanem bądź z jego otoczeniem. Przykładowo wystarczy nadmienić dr. Mirko Valentića – autora rozdziału: *Franjo Tudjman – historyk i mąż stanu (Dr Franjo Tudjman – poujесnicar i дрzаvnik)*, doktora historii, wykładowcę na Uniwersytecie Zagrzebskim, dyrektora Katedry Historii Najnowszej. Innym autorem jest Milan Vuković, który reprezentuje środowisko prawnicze i brał udział w opracowywaniu prawa procesowego nowego państwa chorwackiego. Jest autorem dość niejednoznacznego w sensie

pojęciowym artykule pt. *Antymityczna myśl polityczna Tudjmana (Tudjmanova antimitska polityčka misao)*. W zbiorze pojawił się tekst Martina Sopta, długoletniego dyrektora Chorwackiego Centrum Studiów Strategicznych, związanej z chorwacką emigracją. Jego artykuł: *Dr Franjo Tudjman i emigracija, prve susreti u Torontu (Dr. Franjo Tudjman i iseljenstvo, prvi susreti u Torontu)* dotyczy relacji Tudjmana ze środowiskiem emigracji chorwackiej. Autorem, który chciał podkreślić wielkość intelektualną pierwszego prezydenta Chorwacji, jest Ivan Bekavac, którego artykuł pt. *Jak zdefiniować tudjmanizm (Kako definirati tudjmanizm?)* jest najlepszym dowodem jak najbardziej subiektywnych dążeń środowiska prezydenckiego do stworzenia szczególnego wizerunku dyktatora. Zdravko Tomac to autor obszernego referatu zatytułowanego: *Moje spozrenje na dziejove decyzie podjete przez Franjo Tudjmana w latach 1989/92 (Moji pogledi na sudbinske odluke koje je odnosio dr. Franjo Tudjman u razdoblju 1989/92 godine)*. Był on bliskim współpracownikiem Tudjmana, przystąpił do HDZ w roku 1990 i brał czynny udział w tworzeniu ustawy zasadniczej. Ljerka Mintras-Hodak, zaliczająca się do bliskiego kręgu liderów HDZ, to autorka artykułu pt. *Detudjmanizacija Chorwacjii – co to naprawde znaczy? (Detudjmanizacija Hrvatske: Sto to stvarno jest?)*. Warto też wymienić dwóch pracowników Instytutu Fizyki Uniwersytetu Zagrzebskiego, którzy, chociaż dalecy od problematyki politycznej, nie zrezygnowali z prezentacji swoich opinii na tematy nurtujące państwo. Są to: prof. dr Miroslav Furić autor artykułu: *Komu preszkadzaju ideje prvoga hrvatskog predsednika (Koga ometaju ideje prvoga hrvatskog predsednika)*, dr Josip Pecarić autor referatu: *Detudjmanizacija i HDZ (Detudjmanizacija i HDZ)* i Ljilja Vokić – minister edukacji i sportu w rządzie Tudjmana, która prezentuje artykuł pt. *Wojna otcyżniana i prvi hrvatski predsjednik dr Franjo Tudjman u povijesnim udzbenicima*).

Tudjman jawi się w literaturze chorwackiej¹ jako człowiek wszechstronny: historyk, pisarz, teoretyk, polityk, bojownik, i wreszcie jako prezydent narodu chorwackiego. W konfrontacji z zebraną przeze mnie literaturą polską i zachodnią² postać Tudjmana, wyłania się

¹ M. in.: N. Mihanović, *Dr. Franjo Tudjman – znanstvenik i državanik*, Državnost 1997, s. 19–31; D. Horvatić, *Dr. Franjo Tudjman: synteza, teorije i prakse*, Državnost 1999, s. 101–113; V. Pavletić, *Franjo Tudjman 1922–1999*, Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti Spomenica Preminulima Akademikima Svezak 106, Zagreb 2002.

² M. in.: A. Koseski, *W Bałkańskim tyglu*, Pułtusk 2002; D. A. Dykier, *I. Vojevoda, Yugoslavia and after. A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*,

jako jedna wielka sprzeczność „sama w sobie”. Polityk o wielkich ideach, ograniczony własnym systemem wartości, zamknięty na argumenty innych; jako „ojciec narodu”, dla którego ważniejsze stały się interesy własne i jego popleczników; jako „humanista” oskarżany o zbrodnie wojenne, czystki etniczne; jako nacjonalista, głoszący hasła budowy demokratycznego państwa; i wreszcie jako historyk, doktor nauk politycznych o dość ograniczonej wiedzy.

Recenzowana praca składa się z czterech części, z których każda zawiera kilka referatów. Część pierwsza zatytułowana *Sylwetka i jej odbiór (Obrisi, odjeci)* zawiera rozdziały, w których autorzy przedstawili – moim zdaniem – dość pobieżnie i lakonicznie sylwetkę Franjo Tudjmana. Dużo w nich odwołań do tradycji narodowych, historii republiki chorwackiej, czasów II wojny światowej, walki narodowej Chorwatów w latach siedemdziesiątych i wreszcie roli chorwackiej elity politycznej w procesie powstania niepodległego państwa chorwackiego w 1990 r. W tekstach tych czytelnik nie znajdzie szczegółowych informacji biograficznych. Cały wysiłek autorów skoncentrowany został na przedstawieniu Franjo Tudjmana jako wielkiego historyka i męża stanu ze szczególnym uwzględnieniem ostatnich osiągnięć bohatera na przełomie 1990 i 1991 r. Najbardziej interesującym wydaje mi się rozdział Andjelko Mijatovicia pt. *Program polityczny dr. Franjo Tudjmana (Politički program dr. Franje Tudjmana)*, w którym zostały zawarte fragmenty myśli i jego poglądy prezentowane w czasie podróży zagranicznych pod koniec lat osiemdziesiątych. Niestety trudno doszukać się rzeczywistego „politycznego programu” przyszłego „ojca narodu”. Przedstawiona jest również tudjmanowska analiza dziejów narodu chorwackiego, relacji z Serbami, miejsca Republiki w Jugosławii.

Część druga zatytułowana *Wojenne spory i trudne decyzje (Ratni prejepori i teske slike)* poświęcona jest wydarzeniom z początku lat dziewięćdziesiątych. Mamy tu dość obszerny rozdział autorstwa Zdravko Tomaca pt. *Moje spojrzenie na dziejowe decyzje podjęte przez Franjo Tudjmana w latach 1989/92 (Moji pogledi na sudbinske odluke koje je odnosio dr. Franjo Tudjman u razdoblju 1989/92 godine)*. Autor przedstawił w nim swój punkt widzenia na wydarzenia chorwackie z początku lat dziewięćdziesiątych i m. in. opisuje, w jaki sposób pracowano nad konstytucją chorwacką. Warto podkreślić, iż autor był jedną z czterech osób (obok Vladimira Seksa, Smiljko

Sokola i Ljubomira Valkova), które odegrały role pierwszoplanowe w procesie tworzenia ustawy zasadniczej. Jego zdaniem, sam Tudjman często zabierał głos, przekonywał do swoich racji, a nawet podnosząc głos, przypominał o wielkości narodu chorwackiego, jego historii i interesach. Taka postawa Tudjmana doprowadziła – według Tomaca – do konfliktu w łonie komisji między nim a przedstawicielami partii opozycyjnych. Według autora, Tudjman nadmiernie objaśniał, na czym polega ciągłość państwowości chorwackiej, nawiązując do walk Chorwatów z okupantami, państwa Ante Pavelića, ustawy o Narodowej Republice Chorwacji z roku 1947 i Socjalistycznej Republice Chorwacji z 1974 r. Jak sam autor podkreślił, po długich debatach i sporach, w dużym pośpiechu nową konstytucję uchwalono 22 grudnia 1990 r. Widnieje ona pod nazwą „Ustawa Bożonarodzeniowa” (Bozićni Ustav³). Zdravko Tomac nie poruszył jednak zagadnień prawno-państwowych. Pisząc o pojawieniu się sporów w komisji, nie wyjaśnił, czego dokładnie dotyczyły. Ograniczył się jedynie do przedstawienia tła tworzenia ustawy zasadniczej.

W prezentowanym zbiorze warto również zwrócić uwagę na tekst Ivo Lucicia, pt. *Kto (nie)podzielił Bośnię (Tko (ni)je dijelio Bosnu?)*. Jest to tekst najlepiej udokumentowany w sensie warsztatowym. Podstawą tekstu są przede wszystkim tytuły prasowe: „Oslobodenje”, „Vjesnik”, „Dana” i prace Franjo Tudjmana. Natomiast mankamentem jest brak źródeł.

Tekst ten dotyczy spotkania Tudjmana i Slobodana Miloševića w Karadjordjevie, które miało miejsce 9 marca 1992 r., i umowy polityków o podziale Bośni. Spotkanie to było następstwem fiaska rozmów w sprawie federacji, a także napiętych relacji między społecznościami serbską i chorwacką w Slawonii i Krajinie. Efekty tej konfrontacji i samo spotkanie długi czas były utrzymywane w tajemnicy. W niektórych kręgach chorwackich uznano, że dwaj przywódcy zawarli ze sobą tajne porozumienie. Jednak przez długi czas nie potwierdzało tego środowisko związane z prezydentem, konsekwentnie twierdząc, że Tudjman nigdy nie zawarł ani nie zawarze porozumienia z Miloševićem, swoim największym wrogiem. Zresztą sam prezydent niejednokrotnie podkreślał w wywiadach: „Nie zawierałem z Miloševićem żadnej umowy o rozbiórce Bośni”⁴. Dziś już wiadomo, że

³ Z. Tomac, *Moji pogledi na sudbinske odluke koje je odnosio dr. Franjo Tudjman u razdoblju 1989/92 godine*, [w:] *Dr. Franjo Tudjman – neoprostena pobjeda*, red. M. Tudjman, Zagreb 2003, s. 131–151.

⁴ „Nikada nije bilo nikakvog sporazuma između mene i Miloševića, nikakve podjele Bosne” cyt za: I. Lucić, *Tko (ni)je dijelio Bosnu?*, [w:] *Dr. Franjo Tudjman...*, s. 171.

do takiej nieformalnej umowy jednak doszło. Nie rozmawiano – jak się można było spodziewać – na temat rozwiązania kwestii serbskiej w Chorwacji. Natomiast wiele uwagi politycy poświęcili przyszłości Bośni i Hercegowiny. Można się było spodziewać, że żaden z nich nie zrzeknie się pretensji do tej republiki. Rozmowy w Karadjordjewie nie doprowadziły do jasnych konkluzji. Żaden z polityków nie miał sprecyzowanej koncepcji podziału spornych terenów. Niezależnie od prowadzonych rozmów, Jugosłowiańska Armia Narodowa przygotowała plan okupacji Bośni.

Artykuł Ivo Lucicia nawiązuje m. in. do poglądów wspomnianego Zdravko Tomaca, który we fragmencie swojego referatu, dotyczącym umowy między Mate Bobanem a Radovanem Karadziciem w Graz o podziale Bośni, dowodził, że za tymże porozumieniem stał sam Franjo Tudjman⁵. Artykuł Lucicia jest obroną polityki Tudjmana. Według autora sprawa „podziału Bośni przez Tudjmana i Milosevicia” stała się politycznym i ideologicznym argumentem dyskwalifikacji polityki prezydenta Chorwacji. Według Lucicia Bośnia i Hercegowina nie została podzielona w Karadjordjewie, ale w Dayton⁶ przez przywódców Republiki Serbii i Federacji Bośni i Hercegowiny. Tym samym umniejszył rolę Chorwacji w procesie rozwiązania konfliktu.

Część trzecia i czwarta zatytułowane *Te zwierciadła (Ta zrcala)* i *Tudjmanowska wizja i polityka wobec Chorwacji (Ne pakovati Tudjmanu)* zawierają artykuły, w których autorzy próbują wyjaśnić poglądy i myśli Tudjmana, tłumaczą takie pojęcia jak „tudjmanizm” czy „detudjmanizacja”. Jest to raczej prezentacja filozoficznych myśli Tudjmana na takie kwestie, jak: naród, państwo narodowe, próba wyeksponowania myśli i wartości, które pozostały po zmarłym prezydencie. Myśli te są zaprezentowane w kontekście ich obrony po oskarżeniach wobec Tudjmana przez Haski Trybunał Stanu.

W czwartej części omawianej książki warto zwrócić uwagę na ostatni referat Josipa Pecarici *Detudjmanizacija i HDZ*. Podjął on próbę analizy losów partii HDZ po śmierci Franjo Tudjmana, roli Stipe Masicia i Ivana Racana. Autor położył główny nacisk na krytykę nowych władz HDZ, które w czasie kolejnych zjazdów starały się umniejszać rolę Franjo Tudjmana w procesie stworzenia niepodległej Chorwacji.

Tę książkę z pewnością należy traktować z ogromnym dystansem z kilku istotnych powodów. Napisana została przez ludzi blisko

⁵ Z. Tomac, *op. cit.*, s. 153–156.

⁶ „Bosna i Hercegowina nije podjeljena u Karadjordjevu, već u Daytonu i to lose.”, I. Lucić, *op. cit.*, s 205.

związanych z Franjo Tudjmanem, ze środowiskiem politycznym HDZ. Widoczny jest brak obiektywizmu i trudny do ukrycia osobisty i emocjonalny związek z bohaterem ich artykułów. Warto jednak podkreślić, że nie ma przesadnej gloryfikacji „ojca narodu”. Ewidentnym mankamentem recenzowanej pracy jest to, iż żaden z autorów nie pokusił się o dokładniejsze przedstawienie biografii prezydenta Tudjmana, zanim został prezydentem. Wyraźnie brakuje informacji o jego roli i miejscu w systemie władzy Tito, jego zależności od Marszałka, jego serwilistycznego stosunku do niekwestionowanego twórcy i przywódcy Jugosławii. Niestety, czytelnik również nie ma szans na poznanie sylwetki Tudjmana w czasie jego prezydentury. Brak tu analizy i oceny polityki wewnętrznej czy zagranicznej bohatera. Jedynym wątkiem szeroko poruszonym, dotyczącym okresu wojny, jest opisywana kwestia spotkania w Karadjordjievie. W tym kontekście jest to obrona polityki czy osoby Tudjmana.

Postać Franjo Tudjmana wzbudza w samej Chorwacji, ale również poza nią, dużo kontrowersji. Krytyczne spojrzenie na tą postać dostrzec można wśród młodego pokolenia Chorwatów. A nawet byli działacze HDZ nie szczędzą prezydentowi słów krytyki. Prezentowany zbiór referatów – moim zdaniem – jest próbą przypomnienia tych „mało kontrowersyjnych” kart życiorysu Tudjmana.

Czytelnik może i ma szansę zapoznać się z wątpliwą jakością prezentacją Franjo Tudjmana. Recenzowana praca nie stanowi *novum* w literaturze przedmiotu. Nie odkrywa nowego oblicza Tudjmana, nie dotyka istotnych kwestii polityki prezydenta, a jedynie utwierdza w odbiorcy obraz kreowany przez jego zwolenników. Dla nich Franjo Tudjman pozostał wybitnym historykiem, filozofem, „ojcem narodu” chorwackiego.

Po śmierci chorwackiego prezydenta, jak można było się spodziewać, ruszyła lawina oskarżeń wobec jego osoby. Poruszono zakazane i niewyjaśnione dotąd wątki jego biografii. Obrona postaci Tudjmana, przedstawienie go w jak najlepszym świetle i pominięcie spornych spraw było przypuszczalnie zamiarem wydawcy. Choć – jak pisał sam Miroslav Tudjman – celem sympozjum i powstałej w jego wyniku publikacji było zrozumienie historycznej roli dr Franjo Tudjmana w procesie przywrócenia suwerennej, samodzielnej i demokratycznej Republiki Chorwacji⁷ – to jednak powstał – jednym słowem panegryk.

ANNA WAWRZEŃCZAK
Uniwersytet Łódzki

⁷ Dr. Franjo Tudjman..., s. 7.